

קאסוטו, בעצם למה לא?¹

שמריה גרשוני

ראשי פרקים:

1. תקציר חייו ופועלו של קאסוטו
2. תשובות לטענות המרכזיות נגדו
3. אופן הלימוד – הוצאת יקר מזולל

תקציר חייו וכועלו של קאסוטו

טרם שנדון בפירוש עצמו, ראוי שיהיה בעל השמועה עומד לפנינו². משה דוד קאסוטו נולד (בשנת תרמ"ג) והתחנך בפירנצה שבאיטליה, ובניגוד לכל מיני דרשנים סוג ג' ומטה המתהדרים בתואר 'רב', הוא באמת היה רב אורתודוקסי למהדרין. במהלך חייו הגיע קאסוטו להיות רב העיר פירנצה ומנהל בית המדרש לרבנים שם, ובשנת התרפ"ה הוא מונה לפרופסור לשפה העברית באוניברסיטת פירנצה. בתחילת מלחמת העולם השנייה נעצר קאסוטו על ידי השלטונות הפאשיסטיים בשל תפקידו כרב העיר, ואף נשלח למחנה ריכוז באיטליה, ממנו הצליח להשתחרר ולברוח לארץ ישראל. לאחר שהגיע לארץ, מונה

¹ שם זה ניתן למאמר על פי כותרת מאמרו של ע. פוקס "שטינזלץ", בעצם למה לא?", (שדה חמד התשמ"ח, עמ' 51). המאמר נולד בעקבות פתק תמים שנתלה על לוח המודעות בשיבה וביקש עזרה במציאת כרך קאסוטו שאבד. בעקבות הפתק החלו לזרום תגובות שתמהו על עצם החזקת ולימוד תנ"ך עם פירוש קאסוטו, ומשקפות במידה רבה את היחס לפירוש זה בחלקים נרחבים בציבורנו.

² על פי ירושלמי שבת פרק א' הלכה א'.

קאסוטו לפרופסור למקרא באוניברסיטה העברית בירושלים, ונפטר בשנת תשי"א בגיל 68.

במשך רוב חייו התמסר קאסוטו לחקר המקרא, אך שלא כחוקרים אחרים, הוא לא תרץ כפילויות או סתירות שקיימות בתנ"ך בטענה ששובצו בנוסח המקראי מקורות ספרותיים מתקופות שונות.³ אבל הנתון החשוב ביותר לענייננו, הוא שפירושו של קאסוטו לתנ"ך, לא נכתב על ידו! קאסוטו (או שמא, הרב קאסוטו?) אמם התכוון לפרש את כל המקרא על פי שיטתו, אך לא הספיק לעשות זאת.⁴ כל שהספיק היה לכתוב בעברית פירוש על פרשיות בראשית ונח.⁵ הפירוש המכונה 'קאסוטו' לא נכתב על קאסוטו עצמו, אלא על ידי חתנו, א. ש. הרטום! כדי שהפירוש יתקבל בציבור וייתחסו אליו ברצינות, ביקש הרטום מחותנו לכתוב הקדמות לספרי התנ"ך שפירש, וכך מופיע בראש כל ספר: "תורה, נביאים, כתובים – מפורשים פירוש חדש בצירף מבואות, בעריכת מ. ד. קאסוטו".⁶ מכל מקום, להלן יקרא הפירוש 'קאסוטו', כפי שהתקבל שמו בכל תפוצות ישראל.⁷

פירוש 'קאסוטו' הינו פירוש עוקב מקרא⁸ על התנ"ך כולו. הפירוש כתוב באותיות מרובעות,⁹ מנוקד ומפוסק. פירוש זה מצטיין בבהירות ובהצמדות לפירושי הפרשנים "הקלאסיים".¹⁰ כשביכולתו להציע פירוש אחד, הוא יבחר את הבהיר והברור שבין הפירושים. במקרים חריגים (כשהסבר הפסוק קשה מהרגיל), הוא יציג מספר פירושים. בנוסף לכך, אם השוואת מילה קשה במקרא לשפה שמית אחרת תעזור להבנתו, הוא יוסיף גם

³ מה שמכונה בשם "תורת התעודות".

⁴ בעיקר מפני שהתעסק במחקרים אחרים שהתרכזו בעיקר בחקר העיר אוגרית, עיר ממלכה קדומה בצפון סוריה (כיום תל ראס שמרה), ובהשוואת תרבויות עתיקות ליהדות.

⁵ ספר עב כרס הכולל שני חלקים: 'מאדם עד נח' ו'מנח עד אברהם' (ירושלים תשכ"ט).

⁶ צחוק הגורל: הרטום רצה שחותנו יפרוש כנפיו על פירושו כדי להרוויח מהרקורד של חותנו, אך הפירוש שנכתב ע"י הרטום והיה מפעל חייו התקבל בישראל כ'פירוש קאסוטו', ולא כ'פירוש הרטום'.

⁷ מבלי לזלזל באישיותו של הרב קאסוטו; כשם שפירושיהם של רבי אברהם אבן עזרא ושל דון יצחק אברבנאל, למשל, נקראים על שמם ללא תוספת התואר 'רב' (אמנם, בקשר לאחרון, עיין בלקט הקמח לפני הלכות אבילות).

⁸ אין הכוונה למעין הלכה עוקרת/עוקבת/עוקפת/עוקמת/עוקצת מקרא (ראה סוטה ט"ז ע"א), אלא הכוונה לפירוש שנכתב על הכתוב באופן רציף ולא כאוסף פירושים מקומיים. עיין בתורה שלמה חלק יז במילואים עמ' רצ"ג.

⁹ ולא באותיות המכונות 'כתב רש"י', כפי שהיה מקובל עד אותה תקופה.

¹⁰ כלומר רש"י, רד"ק וכו' – למעט במקרים חריגים, כפי שאפרט להלן.

את ההשוואה הנדרשת¹¹. דבר נוסף הוא תוספת הסבר לפסוק על פי השוואה למנהגי שבטי המדבר ועמי האזור, תרבויות עתיקות הנחשפות ע"י חפירות ארכיאולוגיות, וכתבים עתיקים (אגרות ומגילות) בני תקופת המקרא או מאוחרים לה.

לאחר הקדמה זו על קאסוטו ועל פירוש, ניגש לעסוק בטענות הקיימות כנגדו. את הטענות הרציניות¹² כנגד פירוש 'קאסוטו', ניתן לסכם בארבעה דברים:

- א. השוואת לשון המקרא לשפות אחרות כדי להבין את המקרא עצמו.
  - ב. השוואת תרבויות אחרות ליהדות.
  - ג. העלאת פירושים חדשים שלא נכתבו ע"י פרשני המקרא "הקלאסיים".
  - ד. הסכמה עם חלק מטענות "ביקורת המקרא".
- להלן אענה על טענות אלה אחת לאחת, בהרחבה.

תשובות לטענות המרכזיות נגדו

א. **השוואה בין שפות:** אין כל רע בעריכת השוואה בין שפות לשפה העברית, ובמיוחד כשהמטרה היא להבין את דברי תורתנו הקדושה. בכל הדורות נקטו חכמינו בדרך זו, וניתן להביא לכך דוגמאות מהגמרא:

- "מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדכרא? דתניא: אמר רבי עקיבא: 'כשהלכתי לערביא, היו קורין לדכרא 'יובלא'. ואמר רבי עקיבא: 'כשהלכתי לגליא (=צופת), היו קורין לנידה 'גלמודה'; מאי גלמודה? גמולה דא מבעלה. ואמר רבי עקיבא: 'כשהלכתי לאפריקי, היו קורין למעה 'קשיטה'. למאי נפקא מינא? לפרושי מאה קשיטה דאורייתא – מאה דנקי. אמר רבי כשהלכתי לכרכי הים, היו קורין למכירה – 'כירה'. למאי נפקא מינא? לפרושי 'אשר כריתי לי'. אמר ר"ש בן

¹¹ בדרך כלל לארמית, אוגריתית, אכדית וערבית. יש לציין שקאסוטו לא משווה לשפה השומרית. פלא הוא שפירוש כה מקיף, אפילו מבחינת ההשוואות הלשוניות, יהיה חסר לחלוטין משפה זו. אשמח אם מי מהקוראים שידוע דבר בענין, יאיר את עיני בכך.

¹² לטענות כגון עיצוב ומראה חיצוני, שהושמעו בעבר, אינני רואה צורך להתייחס; די אם אזכיר כי פירוש המשניות של פנחס קהתי מונח על מדפי בתי המדרש ללא עוררין (כך גם לגבי הטענה שקאסוטו "כופר", דבר שצינתי לעיל שאינו נכון כלל). לגבי הטענה שיש בפירושו דברי כפירה, אדון בצורה נפרדת בהמשך המאמר. לדוגמא מייצגת של הטענות הרציניות כנגדו, ראה: הרב שלמה אבינר, חיי עולם (בית אל התשס"ד), עמ' 111.

לקיש: 'כשהלכתי לתחום קן נשריאי, היו קורין לכלה 'נינפי' ולתרנגול
'שכוי'...¹³

- "פרי עץ הדר... בן עזאי אומר: 'אל תקרי הדר, אלא הדור, שכן בלשון יוני קורין למים 'הדור'..."¹⁴
- "תנו רבנן: 'לטטפת', 'לטטפת', 'לטטפת' – הרי כאן ארבעה (בתים בתפילין), דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר: 'אינו צריך. 'טט' בכתפי – שתים, 'פת' באפריקי – שתים"¹⁵
- "רבי ישמעאל סבר 'אותו ואתה' – אותו ואת אחת מהן, שכן בלשון יוני קורין לאחת 'הינא'..."¹⁶
- "כל המגדל כלב רע בתוך ביתו, מונע חסד מתוך ביתו, שנאמר: 'למס מרעהו חסד' – שכן בלשון יונית קורין לכלב 'למס'..."¹⁷

בכל המקרים הללו נעזרו חכמים בשפות זרות לפרש מילים בתורה, כאשר לחלק מהפירושים יש על פניו נפקא מינא הלכתית(!): מספר הבתים בתפילין, זיהוי האתרוג, דיני נפשות ועוד.¹⁸ מכיוון אחר, לפעמים עקב החיים של עם ישראל בקרבת עמים אחרים (ולו מגורים בלבד), למדו עמים אלה מילים בעברית והעבירו אותן לשפתן:

¹³ ראש השנה כ"ו ע"א. מפאת קוצר היריעה לא הסברתי את הקשרם של הדברים, והרוצה לעיין תבוא עליו ברכה.

¹⁴ סוכה ל"ה ע"א. גם כיום אנחנו מכירים את השימוש במילה 'הידרו'; לדוגמא, חקר המים נקרא 'הידרולוגיה'.

¹⁵ מנחות ל"ד ע"ב, וכדברי רש"י: "באותו מקום קורין לשתיים טט". דברי ר' ישמעאל בנויים קריאת המילים על פי אופן כתיבתן ולא על פי ניקוד המסורה (ראה תוספות). את שיטת רבי עקיבא מסביר בעל התורה תמימה (על בדאשית טו ב), ע"פ רבי אליהו בחור, האומר שרבי עקיבא רצה "לברוח" משורש מרובע, שכן בלשון הקודש לשורש יש רק שלוש אותיות.

¹⁶ סנהדרין ע"ו ע"ב (ראה רש"י), והשווה שבת ל"א ע"ב ומועד קטן כ"ח ע"א – "שכן בלשון יוני קורין לאחת – 'הן'.

¹⁷ שבת ס"ג ע"ב.

¹⁸ אמנם, כבר כתב הרמב"ם (הקדמה לפירוש המשניות, פרק ד') שחכמינו לא נחלקו מעולם בזיהוי האתרוג, והדבר היה אצלם בקבלה למשה מסיני; לפי זה, הדיון המובא כאן הוא רק בגדר אסמכתא (וכן לגבי תפילין). עם זאת, העובדה שדיוקים לשוניים כאלה יכולים לשמש כאסמכתא, הינה בהחלט בעלת משמעות לעניננו. עיין עוד בדרשות ר"י אבן שועיב (תולדות נ"ח), העוסק אף הוא בנושא זה.

22 מלכים ב', ד' מ"ב.

הנה לפנינו מילה שאת פירושה המלא, לפי כל ההסברים, לא יכולנו לדעת ללא השוואה לשפות אחרות.

ב. השוואה בין תרבויות: אין כל רע בהשוואה בין תרבויות אחרות ליהדות, ושוב על אחת כמה וכמה כשהמטרה היא להבין את דברי תורתנו הקדושה. בכל הדורות נקטו בדרך זו: הרמב"ם רצה לחקור מהי אותה עבודה זרה שאסרה התורה, ולמרות שבכל ממלכתו של צאלח א-דין לא היו עובדי עבודה זרה (במובן הקלאסי של המילה), טרח הרמב"ם ומצא את כת הצאבה²³; הפועל היוצא של דבריו בנושא זה הוא שהרבה מאיסורי התורה, נאמרו כנגד עובדי עבודה זרה שהיו באותה תקופה²⁴. באופן אחר, על מדרש חז"ל המספר על המספד הגדול שהיה ליעקב אבינו – "תני: אפילו סוסים, אפילו חמורים"²⁵ – כותב בעל התורה תמימה: "יש לומר הביאור שהיו הסוסים וחמורים מלובשים בבגדי אבל, וכנהוג היום בקבורת שרים"²⁶.

כלומר, אם נכיר תרבות כנענית או מצרית עתיקה ששמה לה כמטרה גילוי עריות בתוך המשפחה, נוכל להבין אל נכון את הפסוק: "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו, וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו"²⁷. קאסוטו נותן בפירושו דוגמאות מעין אלה²⁸:

- "ויבכו אתו מצרים שבעים יום" – מתוך תעודות מצריות מתברר כי המצרים הקדמונים נהגו להתאבל שבעים יום על נפטרים חשובים ביותר. הפסוק בא להדגיש כי נעשה ליעקב הכבוד הגדול ביותר לפי מנהג מצרים"²⁹

²³ "הרבה מהתורות האלה באר לי ענינים והודיעני סיבתם, עמדי על אמונות הצאבה ודעותם ומעשיהם ועבודותם..." (מורה נבוכים ג' כ"ט, ע"י"ש).

²⁴ יש להזהר במסקנות היוצאות מקביעה זו. זהו אותו הרמב"ם שקבע את המשפט: "אני מאמין כי התורה הזאת מועתקת מאת הבורא יתברך שמו ולא מזולתו, ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה!" (עיקר תשיעי מתוך שלושה עשר עיקרים לרמב"ם, מובא בסוף פרק חלק, וראה הלכות דעות פרק ט' הלכה א').

²⁵ סוטה י"ג ע"א.

²⁶ על בראשית נ' י'.

²⁷ ויקרא י"ח ג'.

²⁸ אם כי לא כמו זו האחרונה (מהו מעשה ארץ מצרים), וגם לא ידוע לנו ממקורות חיצוניים לתורה והמדרש על הסדרת מעשים אלה בחוק, למעט נישואין בתוך משפחת המלוכה הפרעונית – אפילו אח עם אחותו – מתוך רצון לשמור על טוהר הדם.

²⁹ על בראשית נ' ג'.

- "מנהג הבאת הביכורים היה קיים גם בין העמים עובדי האלילים, כוונתם היתה לפייס את אלי המקום בעלי פרות הארץ או את השדים. כוונת התורה, הבולטת בדברי המביא³⁰, היא להודאה והכרת טובה לה', ואולי באה המצוה להביאם אל בית המקדש, ולא לתיתם לכהנים בכל מקום, ומקום, כניגוד למנהגי הכנענים שהיו מקריבים את הביכורים לבעל המקום"³¹

מי הוא זה שיכול לטעון כי תוספות אלה לא רק שהינן מיותרות, אלא הן גם גורעות ולכן אסור לקרוא בפירוש מעין זה? אין ספק שפירוש מסוג זה עשוי להעשיר את הלומד בהבנות נוספות במקרא, כמובן על בסיס הפרשנים המקובלים מדורי דורות.

ג. פירושים חדשים: אין כל רע ואין כל חדש בהעלאת פירושים ורעיונות שלא נאמרו על ידי חז"ל או פרשני המקרא "הקלאסיים". אינני רואה צורך להוכיח דבר כה פשוט, שכן לא מצאתי כל מקור לטענה ש"אסור לחלוק על דברי חז"ל/הראשונים בפירוש התורה". עצם קיומם של מפרשים על התורה או התנ"ך, בכל הדורות (ראשונים ואחרונים) – החל מרש"י ורמב"ן, דרך המלבי"ם, ה'משך חכמה' (=ה'אור שמח') והנצי"ב, ועד פרשנים בני דורנו – שומט לחלוטין את הבסיס לטענה זו. למרות זאת, כדי שהדברים לא יאמרו 'באוור', אציג מעט דוגמאות מדבריהם של הפרשנים הקלאסיים, שנקטו במודע בדרך של יצירת פירושים חדשים³²:

רש"י – "יש מדרשי אגדה רבים, וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ושאר מדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא..."³³; "ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע" מתחלקים לכמה טעמים, ואני לישב פשוטו של מקרא באתי"³⁴, "יש במקרא הזה מדרשי חכמי ישראל, אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אפניו"³⁵.

³⁰ דברים כו ה-י.

³¹ מבוא לפרשת הבאת הביכורים – דברים כ"ו. ההדגשות אינן במקור, אלא תוספת שלי.

³² יש לציין כי הביטוי "אם ראשונים כמלאכים, אנו כבני אדם...", נאמר בתקופת הגמרא ומתייחס לכל התקופות ביהדות ביחס לתקופות שקדמו להן. רוצה לומר, מצב האחרונים ביחס לראשונים אינו שונה ממצב הראשונים ביחס לחז"ל עם כל המשתמע מכך. אגב, לשיטת הגר"א הנושא זה, עיין בתורה שלמה חלק י"ז במילואים עמ' שב-שג.

³³ על בראשית ג' ח'.

³⁴ על שם ל"ג כ', ועיין שבת פ"ח ע"ב.

³⁵ על שמות כ"ג ב'.

רשב"ם – "ואף רבנו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה, נביאים וכתובים, נתן לב לפרש פשוטו של מקרא... והודה לפני שאילו היה לו פנאי, היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום"³⁶; "ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי, ואפרש הדינין וההלכות לפי דרך ארץ. ואעפ"כ, ההלכות עיקר"³⁷.

ראב"ע – "...הדרך החמישית / מוסד פירושי עליה אשית, והיא הישרה בעיני / נוכח פני א-דוני, אשר ממנו לבדו אירא / ולא אשא פנים בתורה, ואחפש היטב דקדוק כל מילה בכל מאדי / ואחרי כן אפרשנה כפי אשר תשיג ידי... ובעבור דרך הפשט איננה סרה / כי שבעים פנים לתורה"³⁸.

רמב"ן – "אבל יחזו בפירושינו חידושים בפשטים"³⁹.

בעלי התוספות – "פשוטו של מקרא (בניגוד לכתוב בגמרא; ש.ג.): 'עבדו את ה' ביראה, וכשיגיע יום רעדה – תגילו'"⁴⁰; "ופשטיה דקרא 'כהן לדוד', לאו כהן ממש הוא, אלא שר, כמו דאמר 'ובני דוד כהנים היו' (שמואל ב' ה' י"ח)"⁴¹; "ופשטיה דקרא: 'ערד' – שם המדינה או שם עירו"⁴².

³⁶ על בראשית ל"ז ב'. מומלץ לעיין בהרחבה בפירושו שם, להבנת שיטתו בפירוש התורה.

³⁷ הקדמה לפרשת משפטים. באומרו 'דרך ארץ', הכוונה בדרך הדיבור והמנהג של כל הארץ (ראה דבריו בויקרא י"ג ב').

³⁸ בסוף הקדמתו לפירושו לתורה.

³⁹ בסוף הקדמתו לפירושו לתורה. ואכן בהרבה מקומות כתב: "והנכון בעיני, בדרך הפשט", אך בדרך כלל הוסיף לצד פירוש הפשט: "ועל דרך רבותינו". רוצה לומר, בניגוד לדעתי, הנה דעת רבותינו.

⁴⁰ ברכות לא ע"א תוס' ד"ה במקום (הגמרא מופיעה שם ל' ע"ב).

⁴¹ בעוד שבגמרא (עירובין סג ע"א) נאמר: "כל הנותן מתנותיו לכהן אחד, מביא רעב לעולם, שנאמר (שמואל ב' כ' כ"ז): 'עירא היאירי היה כהן לדוד, לדוד הוא דהוה כהן, לכולי עלמא לא הוה? אלא שהיה משגר (רק ש.ג.) לו מתנותיו, וכתוב בתריה (פסוק אח"כ, שם כ"א א'): 'ויהי רעב בימי דוד'". בתוס' (שם ד"ה כל) פירשו את פשט הכתוב.

יצוין שדרשת הגמרא אף היא מבוססת על פשט הכתובים, שכן הפסוקים כדלהלן (שמואל ב' כ' כ"ה-כ"ו): "וצדוק ואביתר כהנים. וגם עירא היאירי היה כהן לדוד", מראים שבנוסף לצדוק ואביתר (שבגמרא היו כהנים) גם עירא היה כהן; למי? לדוד. וכ"כ המהרש"א (שם) והוסיף: "וכפרש"י בספר שמואל לפי פשוטו של מקרא, וכ"כ התוס'".

⁴² עיין ראש השנה ג' ע"א (ובתוס' ד"ה ערד): "הוא סיחון הוא ערד הוא כנען. סיחון – שדומה לסייח במדבר. כנען – על שם מלכותו. ומה שמו? ערד שמו. איכא דאמרי: ערד – שדומה לערוד במדבר. כנען – על שם מלכותו. ומה שמו? סיחון שמו".

רד"ק – "זהו הנראה לי מדרך הפשט ומדרך הסברא, ורז"ל דרשו בו...";⁴³ "ויש מרז"ל [ש]אמרו... ומהם אמרו... וכל אלה הדברים רחוקים מדרך הפשט, והנכון בעיני...";⁴⁴ "ומה שכתבו רז"ל בענין זה הם דברים של תימה(!), כי חברו שני העניינים האלה כאחד... ודברים אלה רחוקים מאד מדרך הפשט... ויש מרבתינו ז"ל שפירשו דברים אלה כמשמען... ודברי אלה קרובים מן הראשונים".⁴⁵

הדעה שלכל אדם (המכוון לאמיתה של תורה) זכות לפרש את התורה, כפי דעתו, בלא שים לב לדעות שנאמרו לפניו, נכתבה במפורש ע"י ה'אור החיים' הקדוש: "ולפעמים אמשוך בקסת הסופר בפשטי הכתובים בדרך משונה מדרשות חז"ל, וכבר גיליתי דעתי שאין אני חולק, ח"ו, על הראשונים אפילו כמלוא נימא, אלא שהרשות נתונה לדורשי תורה לעובדה ולזרעה... לכל זרע אשר יזרע בה בעלה, רק לדבר הלכה... לא ישנו".⁴⁶ וכן כתב: "והגם שקדמונינו בחרו דרך אחר, כבר אמרנו ששבעים פנים לתורה, ובענין האגדה יכולים לפרש הגם שיהיה הפירוש מנוגד לדבריהם, כל שאין הניגוד בדבר הלכה".⁴⁷ גם בעל שומר הברית על ספר חסידים⁴⁸ הביא שמספר הדרשות והפירושים על פסוק אחד הוא בלתי מוגבל!⁴⁹ נראה, אם כן, שלטענה הרואה בעייתיות בפירושים חדשים, אין שום בסיס ויסוד, ומי שפוסל את פירוש קאסוטו בשל סיבה זו אינו אלא מן המתמיהים.⁵⁰

⁴³ על שופטים א' ט"ז.

⁴⁴ על שמואל א' כ"ה מ"ג, וראה שמואל ב' ג' ט"ו.

⁴⁵ על שמואל ב' כ"ג ט"ז, וראה שם כ'. דוגמאות נוספות: מלכים ב' ח' כ"ו, דברי הימים א' ג' ט"ו.

⁴⁶ בהקדמתו לפירושו לתורה. יש לשים לב כי ה'אור החיים' הקדוש חי בעיצומה של תקופת "האחרונים", לפני כמאתים וחמישים שנה בלבד.

⁴⁷ בפירושו לתחילת פרשת האזינו.

⁴⁸ סימן תתקפ"ח.

⁴⁹ מוזב שהתנאי שהובא לעיל – כיוון לאמיתה של תורה – תקף עוד יותר כאן. כמובן, שמי שיסכים לכך, יהיה חייב להודות שפירושו אינו בלעדי באמיתותו; וכפי שכותבים הראשונים, הן באגדה והן בהלכה.

⁵⁰ אגב, הטוען כך יצטרך להוציא מביתו בראש ובראשונה את כל פירוש 'דעת מקרא' על התנ"ך (כולל הספרים שבהם אחד מחברי המערכת היה הגר"ש ישראלי זצ"ל), ולתמוה על כל הרבנים המחזיקים ספרים אלו בביתם [הערת מערכת: אכן לדעת רבים יש סיבות טובות מדוע לא להחזיק בבית או להשתמש לפחות בחלק מכרכי סדרת 'דעת מקרא'].

אם נדרשנו לעניין 'דעת מקרא', יש לציין שרוב פירושו של קאסוטו מובלע בהצנעה בפירוש 'דעת מקרא', שמבוסס באופן ישיר על 'צורת הדף' והפירוש של קאסוטו (כאשר יש השוואות לשפות אחרות או פירוש חדשני יותר, הדבר יובא ב'דעת מקרא' בתור הערות שוליים).

ד. הסכמה עם ביקורת המקרע: הטענה הכבדה ביותר כנגד קאסוטו היא שבפירושו ישנה הסכמה עם חלק מטענות "ביקורת המקרע". באופן כללי, יש לציין כי יש אירוניה גדולה בטענה זו, שכן קאסוטו (ובעקבותיו גם חתנו, הרטום) נלחם כל חייו ב"ביקורת המקרע". הוא בוודאי לא היה מאמין, ואף היה נעלב, אם היה יודע שזאת ההאשמה נגדו. לולא דמסתפינא, הייתי משווה את המקרה של קאסוטו למקרה של ראב"ע, שנחשד בקראות למרות שאחת ממטרותיו בחיבור פירושו למקרא היתה להתנצח עם הקראים⁵¹.

למען יוכל הקורא לשפוט זאת בעיניו, נביא באריכות, ללא קיצורים ותמצותים, מדבריו של קאסוטו על הנושא:

"לפי המסורת הישראלית, משה הוא שכתב את התורה לכל חלקיה כמו שהיא לפנינו, על פי ה', ובהתאם לקבלה זו היא נקראת "תורת משה" (מלאכי ג' כ"ב). רק הפסוקים האחרונים המספרים על מותו של משה יוחסו כבר ע"י חלק מחכמי התלמוד ליהושע (בבא בתרא ט"ו ע"א). לפי השקפה מסורתית זו, כל הכתוב בתורה הוא אמת מוחלטת שאין להרהר אחריה, אלא שהוא טעון פירוש.

במאות השנים האחרונות ערכו מלומדים שונים מחקרים בתורה כביצירה ספרותית בלי שים לב למסורת, וגילו כמה עובדות המוכיחות, לפי דעתם, שאין להניח כי משה הוא שחיבר את התורה או שנכתבה בימיו, וגם שללו מרוב סיפורי התורה כל ערך היסטורי. מאז רבו החקירות וההשערות, ונוצרו שיטות שונות המנסות להסביר איך נוצרה התורה (ביקורת ספרותית), מה היא לפי האמת המשוערת ההיסטוריה הקדומה של ישראל ואיך נוצרה הדת הישראלית (ביקורת היסטורית וביקורת תולדות הדת).

אשר לביקורת הספרותית, יש לציין כי חקירות בסגנון התורה והשוואתו לסגנון יצירות ספרותיות של עמי המזרח הקדמון הפריכו כמה השערות שטענו כי יש לראות בתורה הרכב של מקורות השייכים לתקופות שונות והמשקפים השקפות שונות, שדבריהם נתמזגו או נסדרו אלו בצד אלו בידי מסדרים מאוחרים. נוסף לכך לא הצליחו החוקרים להביע השערות כוללות המתקבלות על הדעת לביאור התהוות התורה בכל פרטיה, וכל אחת מהשערות אלו נתקלת בסתירות ובקשיים גדולים מן הסתירות והקשיים המוכיחים לדעת החוקרים כי אין התורה חיבור אחד וכי לא משה הוא מחברה.

⁵¹ ראה מאמרו של ר"י זר, 'רבי אברהם אבן עזרא ופרשנות המקרא הקראית' (מגדים ל"ב, אלון שבות התש"ס). אגב, יש להעיר שבמאמרו זה מצוטטת ביקורתו של המהרש"ל נגד ראב"ע, המצוינת ל"הקדמתו השניה לים של שלמה על מסכת חולין" (שטעטטין התרכ"א), ויש לתקן שהציטוט הוא מאמצעה של ההקדמה הראשונה, המופיע גם בעמ' שכותרתו 'הקדמה שניה' (לעמודי ההקדמות אין מספור אלא כותרת). דא עקא שההקדמה השניה אכן מתחילה באותו עמוד, אך רק בסופו.

אשר לביקורת ההיסטורית, יש לציין כי תגליות שונות של עשרות השנים האחרונות הוכיחו שאין יסוד לדעות השונות שהובעו כי המסופר בתורה אינו מתאים, כביכול לאמת ההיסטורית⁵².

ניתן לקבוע מעל לכל ספק, שאדם הכותב דברים כאלה אינו יכול להיות מבקר מקרא, כי אם ההפך – לוחם גדול בשם התורה כנגד ביקורת המקרא.

אופן הלימוד: ברירת יקר מזולל

אמת, מחלק מן הטענות העולות כנגד קאסוטו לא ניתן להתעלם⁵³. לעניות דעתי, הבעיה הגדולה בפירוש קאסוטו, היא הניסוח המעורפל בו הוא מגיש את רעיונותיו, דבר המאפשר להבין את דבריו באופן 'גמיש' מדי. כמו כן, לא אתכחש שקיימת בעייתיות מסוימת בדבריו על פרשות 'בראשית' ו'נח'⁵⁴, בהם יכול הקורא למצוא קטעים בסגנון: "אין ספק כי סיפור מעשה גן עדן, המבוסס כנראה על אגדות שהיו נפוצות בקרב עמי המזרח הקדמון והיו ידועות לבני ישראל, לא בא לשם סיפור בלבד, אלא כוונתו ללמד לקח..."⁵⁵. או: "המסורת על המבול היתה נפוצה אצל עמים רבים"⁵⁶, במיוחד אצל האשורים והבבלים, תושבי ארם נהריים. יש להניח שלפני כתיבת התורה היו נפוצות בין אבותינו מסורות דומות לאלה, והתורה באה לאשרן או לתקנן או לבטלן לפי רוחה היא"⁵⁷. לאור פירושים כאלה מובנת ביתר שאת תשובתו של מו"ר הרב ליאור לשאלתי על קאסוטו (בהיותי כבן עשרים), לאחר שחכך במחשבתו: "רצוי שבחור צעיר לא ילמד בזה,

⁵² מתוך המבוא לתורה של פירוש קאסוטו.

⁵³ אם כבר מדובר על בעייתיות בלימוד תנ"ך, ראוי להסב את תשומת הלב לתנ"ך עם פירושו של א. אהוביה, הניתן לחיילי צה"ל בחלק מההשבעות הצבאיות, ובו מופיעים תכנים בעייתיים בהרבה (ואכמ"ל).

⁵⁴ שלכולי עלמא, רב בהן הסתום על הגלוי. ניתן להזכר בהמלצתו של הרצי"ה קוק זצ"ל שלא ללמד בכיתות הנמוכות פרשות אלו, אלא להתחיל מפרשת 'לך לך'.

⁵⁵ מבוא לפרשה ב' (לבראשית ב' ד', ג' כ"ד).

⁵⁶ כוונתו למשל לערבים, ליוונים, לאיסלנדים ולהודים. בסך הכל ידועים כתשעים (!) סיפורים שונים על פרשת המבול, דבר שלמעשה מדגיש את ההיסטוריה המאוחדת של כל העולם ואת השפעת אירוע המבול על תודעת העמים השונים. האירועים שבפרשות בראשית ונח, בשל היותם כלל עולמיים, באו לידי ביטוי באגדות עמים רבים (לדוגמא, עלילות גילגמש) בשינויים מינוריים מהסיפור המקורי.

⁵⁷ מבוא לפרשה ה' (לבראשית ו' ט', ט"ז). [הערת מערכת: דברים אלה על המבול אינם בלתי מתקבלים על הדעת, שכן אין כל רע ברעיון שהתורה קבעה מהי האמת, מהו הנכון והמדויק בין הסיפורים, וכפי שלמעשה נאמר בהערה הקודמת].

עדיף שתלמד רד"ק או מלבי"ם". אלא שברור לכל בר דעת, שדברים מעין אלה לא היו נאמרים על הברית החדשה, או על פירושיו של האפיפיור לספר ישעיה...

נראה כי דרך הציונות הדתית במיטבה, צריכה להגיע לידי שימוש גם כאן. כלומר, בדברים שאינם משורש הרע יש לקחת את הטוב, ובוודאי שיש לנהוג כך בדברים שרובם טוב. אף על פי כן, לא בכל שלב בלימוד ניתן לעשות זאת, כדברי מו"ר הרב ליאור לעיל. מסתבר שכל אדם, לאחר שילמד מספר שנים בצורה רצינית ומעמיקה את ספרי התנ"ך על פי הפירושים המקובלים מדורי דורות, יוכל (לאחר שיבדוק את עצמו, או בהנחיית אחרים שהגיעו לשלב זה) ללמוד ולקחת את הטוב מפירוש קאסוטו.

ונסיים בחידה. לפניכם שלושה ציטוטים משלושה מפרשי מקרא לדורותיהם: רשב"ם, דון יצחק אברבנאל וקאסוטו, מצאו מי אמר מה:

- "ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים – שהיו הדברים הנמצאים אצלם אחדים לכולם בשווה, כי לא היה לאדם פרטי נחלה ולא דבר אחר פרטי לשימושו" (על בראשית י"א א')
- "לפי ההשקפה הישראלית המקורית והטהורה, אין הבדל בין מה שרגילים היום, בהשפעה מהשקפות זרות לרוח ישראל, לכנות בשם 'דת' ובין מה שקוראים לו בשם 'מוסר' (על ישעיה א' כ"ט)"
- "ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הפשית אשר לקח, כי אשה כשית לקח – משה מלך בארץ כוש ארבעים שנה ולקח מלכה אחת ולא שכב עמה... כי ציפורה... לא היתה כושית" (על במדבר י"ב א')

תשובה: 1. אברבנאל; 2. קאסוטו; 3. רשב"ם

